

Plinius: *Naturalis Historia*

VI. 14, 33 – 20, 55

[14, 33] Most, miután befejeztük a leírást Ázsia belsejéről,¹ képzeletben keljünk át a Ripaeus-hegységen,² és haladjunk egyenesen az Óceán partjai felé. Ez három égtáj felől mossa Ázsiát: északon Scytha-óceánnak,³ keleten Keleti-óceánnak,⁴ délen pedig Indiai-óceánnak⁵ hívják, de az öblök és a parton lakó számos nép még több részre tagolják. Ázsia tekintélyes, északon fekvő részét azonban az időjárás dermesztő kegyetlensége miatt hatalmas pusztaságok uralják.

[34] A legtávolabbi északtól⁶ a melegebb éghajlatú kelet kezdetéig a scythák⁷ élnek. Vannak, akik szerint rajtuk túl északon a hyperboreusok⁸ laknak, akikről Európánál már többet mondtunk.⁹ Innen az első ismert hely a Celtica Lytharmis¹⁰ nevű hegyfok és a Carambucis¹¹ folyó, ahol a zord időjárás enyhülésével a Ripaeus-hegység vonulata is véget ér. Úgy tud-

juk, hogy itt egy bizonyos arimphaeus¹² nép él, akik nagyon hasonlóak a hyperboreusok törzséhez.

[35] Az erdőben laknak és bogyókon élnek. A hajat mind a férfiaknál, mind a nőknél szégyenletesnek tartják, egyébként a vallási szokásaik jámborak. Ezért azt beszéljük, hogy a szomszédos vad népek szentnek és sérthetetlennek tartják őket, sőt nemcsak őket, hanem még azokat is, akik hozzájuk menekülnek. Ezeken túl a scythák, cimmeriusok,¹³ cissusok, anthusok, georgusok¹⁴ és az amazonok¹⁵ népe él egészen a Caspi- és a Hyrcani-tengerig.¹⁶

[15, 36] [Az Óceán] ugyanis betört a Scytha-óceánból Ázsia hátulsó részébe, ahol a lakosok több néven is nevezték; ezek közül a két legismertebb a Caspi és a Hyrcani. Clitarchus¹⁷ szerint ez nem kisebb, mint a Pontus Euxinus.¹⁸ Eratosthenes¹⁹ a méretét is közli: délkelet felől, Cadusia²⁰ és Albania²¹ partján át

1 Ázsia belső területeiről Plinius a VI. könyv 23–32. *caputjai* között ad leírást.

2 Ripaeus-hegység: mitikus hegység, amely az antik felfogás szerint Ázsiát és Európát északon határolja. Vö. Plin. IV. 78; VI. 15.

3 Scytha-óceán: Plinius – és a korabeli földrajzi elképzelések – szerint a világot körüláramló óceánnak északon Scythia szárazföldje előtt elterülő része.

4 Keleti-óceán: a világot körülvevő óceánnak keleten a szárazföld előtt elterülő része.

5 Indiai-óceán: a világot körüláramló óceánnak délen India szárazföldje előtt elterülő része.

6 Észak: Plinius Aquilóként adja meg, ami az északi, északkeleti szelet jelöli (görögül Boreas); erről nevezik el az északi, északkeleti égtájat is.

7 Scythák (szkíták): lovas nomád nép volt, a Caspi-tengertől keletre éltek. Hérodotos írja, hogy a perzsákkal gyakran háborúztak (IV. 1). A scythák szokásairól lásd: Hdt. IV. 2. Vö. Solin. 49, 6; Mart. Cap. VI. 693; Isid. *Orig.* IX. 2, 62; XIV. 8, 2; Plin. VI. 20.

8 Hyperboreusok: „a Boreason túl” lakó mitikus törzs a Föld északi peremén, görög nevük innen ered.

9 Plin. IV. 89.

10 Celtica Lytharmis vagy a Kelta Lytharmis: csak itt megemlített hegyfok.

11 Carambucis: csak itt említett folyó.

12 Arimphaeusok: nem azonosított törzs. Vö. Hdt. IV. 22; Mela I. 116; Plin. VI. 19.

13 Cimmiusok: már Homéros is említette a népet a világ északi peremén (*Od.* XI. 11–17):

„...ekkor elért a hajónk is a mélyvizű Ókeanoshoz. Ott van a kimmerios nép városa, lakhelye, ködbe és felhőbe takartan; a nap sose néz le rájuk, és sohasem fénylik sugarával az égi magasból, sem mikor útnak ered, föllépve a csillagos égre, sem mikor újra leszáll, és föld fele fordul az égről; vérszéli éj feszül egyre e gyarló földi lakókra.”

(Devecseri Gábor fordítása)

14 Cissusok, anthusok, georgusok: Pomponius Mela által is megnevezett törzsek a világ északi peremén (Mela I. 13).

15 Amazonok: harcos nők mitikus népe, az antik geográfiában leginkább az ismeretlen északkeletre helyezik őket. Vö. Plin. VI. 19.

16 Caspi- és Hyrcani-tenger: mindkét név a mai Kaszpi-tengert jelöli, az elnevezések az egyes parton lakó törzsek nevére vezethetők vissza. A Hyrcani-tenger a mai Kaszpi-tenger déli-délkeleti partvidékét jelöli. Vö. Plin. VI. 15.

17 Clitarchus/Cleitarchus: Nagy Sándor egyik történetírója, a Kr. e. 4. század közepén és végén tevékenykedett, vagy, amint egy újabban előkerült papyrus (P. Oxy. LXXI 4808) alapján feltételezik, a Kr. e. 3. század közepén és végén (lásd Prandi 1996; Prandi 2012). Clitarchust említi Cicero (*Brutus* 11, 42) és Quintilianus (*Institutio Oratoria* X. 1, 74). Műve, Nagy Sándor története, csak töredékekben maradt fent, többségében Aelianus és Strabo munkáiban. Clitarchus művét felhasználta Diodorus Siculus, Quintus Curtius, Iustinus, Plutarchos és a Nagy Sándor-regények szerzői is.

18 Pontus Euxinus: görögül Pontos Euxeinos, a Fekete-tenger. Jelentése: barátságos, vendégszerető tenger, mely valószínűleg a Pontos Axeinos (barátságtalan tenger) eufemisztikus átértelmezése. Az *axeinos* valószínűleg óperzsa eredetű szó, jelentése: fekete. Partvidékét részletesen leírta Arrianos *Periplus Euxeinu Pontu* című művében. Vö. Plin. IV, 76; VI. 1.

19 Eratosthenés (Kyréné, Kr. e. 282 k. – 202 k.): görög tudós, matematikus, geográfus. Földrajzi kérdésekben Anaximandrosra, Hekataiosra és Nagy Sándor hadjáratának kísérőire támaszkodott. Vö. Plin. VI. 3.

20 Cadusia: a Caspi-tenger délnyugati partján fekvő terület. Vö. Strab. XI. 7, 1.

21 Albania (Kaukázusi Albania): a Caucasus (Kaukázus) és a Caspi-tenger (Kaszpi-tenger) között helyezkedett el, Armeniától a Cyrus (a mai Kura) folyó választotta el. Albaniát görög néven ismerjük, amelyet a rómaiak is átvettek; a név a harcias *alban* törzsre utal, amely a vezető réteget alkotta; vö. Plin. VI. 29.

5400 *stadium*,²² innen az anariacusokon,²³ az amardusokon²⁴ és a hyrcanusokon²⁵ át a Zonus²⁶ folyó torkolatáig 4800,²⁷ onnan az Iaxartesig²⁸ 2400,²⁹ ami összesen 1575 mérföldet³⁰ tesz ki.

[37] Artemidorus³¹ e távot 25 mérfölddel³² kevesebbre becsülte. Agrippa³³ a Caspi-tengert és a körülötte élő népeket Armeniával³⁴ együtt – akiket keletről a Sericus-óceán,³⁵ nyugatról a Caucasus,³⁶ délről a Taurus hegyvonulata,³⁷ északról a Scytha-óceán határol – 480 mérföld³⁸ hosszúra és 290 mérföld³⁹ szélesre teszi, amint az ismert.⁴⁰ Olyanok is vannak azonban, akik a tenger teljes területét a szorostól⁴¹ indulva 2500 mérföldnek⁴² írják.

[38] [Az Óceán] pedig egy keskeny és hosszan elnyúló torkolaton tör keresztül,⁴³ és ahol szélességében kezd kiterjedni, a partjai hold formában hajlanak meg, mintegy a Maeotis-tó⁴⁴

felé ereszkedve a torkolattól, sarló alakban, ahogyan M. Varro⁴⁵ megadja. Az első öblöt Scythának hívják, mivel a tengerszoros mindkét oldalát scythák lakják, akik érintkeznek is egymással: egyik felől sok, külön névvel bíró nomád és sauromata⁴⁶ törzs, a túloldalon nem csekélyebb számban abzoa⁴⁷ népek. A torkolattól jobbra magát a földcsücsöt az udinusok, egy scytha nép lakja, azután a tengerpart mentén az albanusok, akik – mint mondják – Iasontól⁴⁸ származnak; ebből kifolyólag nevezik az ottani tengert Albannak.

[39] Ennek a törzsnek a területe a Caucasus hegységen túlra is kiterjed, és – amint már elmondtuk – leereszkedik egészen a Cyrus⁴⁹ folyóig, amely Armenia⁵⁰ és Hiberia⁵¹ határvonalát képezi. A partvidékük és az udinus nevű törzs fölött a sarmaták,⁵² utusok, aorsusok⁵³ és az aroterek⁵⁴ helyezkednek el, akik

22 5400 *stadium*: 999 km. A *stadium/stadion* görög hosszsmérték, amely koronként, szerzőnként és területenként eltérő hosszúságot jelölt. A rómaiak, így Plinius is, 185 méterként használták.

23 Anariacusok: a Fekete-tenger déli partján élő törzs a cadusiak és az amardusok között; vö. Strab. XI. 11. 8.

24 Amardusok: a Caspi-tenger déli partján lakó törzs; leginkább amardusoknak nevezik őket.

25 Hyrcanusok: a Caspi-tenger déli partján élő törzs, akiknek a területe egyebek mellett a tigrisekről volt nevezetes (a mai Gurgan).

26 Zonus: csak itt megemlített, a Caspi-tengerbe ömlő folyó.

27 4800 *stadium*: 888 km.

28 Iaxartes: folyó Közép-Ázsia nyugati részén; Nagy Sándor Kr. e. 329-ben érte el; ma Szir-Darja. Valójában az Aral-tóba ömlik, nem a Caspi-tengerbe.

29 2400 *stadium*: 444 km.

30 1575 mérföld: 12600 *stadium* = 2331 km. 8 *stadium* tesz ki egy mérföldet, ebből indul ki a számítás. Egy római mérföld (*mille passuum*) 1480 méter. 1 mérföld = 8 *stadium* = 1480 méter.

31 Artemidoros (ephesosi): görög földrajztudós, aki Kr. e. 100 körül élt és alkotott. Tizenegy könyvben írt munkáját Strabón gyakran idézi.

32 25 mérföld: 37 km.

33 Agrippa: M. Vipsanius Agrippa (Kr. e. 64/63 – Kr. e. 12): római hadvezér és államférfi, Augustus barátja, veje, egy ideig kijelölt utódja, befolyásos főparancsnoka. Íróként is működött, földrajzi kommentárokat írt. A Római Birodalom általa vezetett felmérése szolgált alapul egy nyilvánosan felállított világtérképhez vagy felirathoz, mely a *Tabula Peutingeriana* mintája lett. A műben az ismert világ területeit gyűjtötte össze méretük szerint, megadva a hosszanti kiterjedést és a vélhető szélességet is. Plinius a III–VI. könyveiben többször hivatkozik Agrippa művére, három esetben szó szerint is idéz tőle (V. 25; V. 38; VI. 37). A legtöbben úgy gondolják, hogy Agrippa munkáját egyfajta világtérképhez hasonló formában adták ki, de ez nem bizonyított és nem is nagyon valószínű: a méretadatoknak megfelelő rajzot nyilvánvalóan nem készítettek, inkább csak feljegyezték az adatokat. A mű talán egy nagy terjedelmű felirat formájában létezhetett. Két ránc maradt kisebb földrajzi munka, a *Demensuratio Provinciarum* és a *Divisio Orbis Terrarum* ugyancsak merített Agrippa művéből. Lásd még Sallmann 1971, 91–95.

34 Armenia: hegyvidéki terület Ázsiában, Kis-Ázsiától keletre; nyugaton Cappadocia határolja, északon Colchis és Hiberia, keleten és délkeleten Media Atropatene és Adiabene, délen és délnyugaton Osrhoene és Commagene. Armenia Maior az Euphratestől keletre, Armenia Minor az Euphratestől nyugatra fekvő terület. Vö. Plin. VI. 9.

35 Sericus-óceán: a világot körüláramló óceánnak keleten a sérek (Plin. VI. 54) földje előtti része.

36 Caucasus: magas hegység a Fekete-tenger és a Caspi-tenger között. Az antik geográfiában a közép-ázsiai hegység nyúlványának tartották. Vö. Plin. VI. 14.

37 Taurus: a kis-ázsiai Cariától és Lyciától nyugaton Cilicián át keresztülhúzó hegység. Vö. Plin. VI. 6.

38 480 mérföld: 710,4 km.

39 290 mérföld: 429,2 km.

40 Vö. Plin. V. 25; 38. *Dem. prov.* 6, 8; 9; *Div. OT* 14; Agrippa szövegeinek adataira utalnak.

41 Tengerszoros: a feltételezett összeköttetés a Scytha-óceánnal.

42 2500 mérföld: 3700 km.

43 Az óceán betör Plinius szerint, és létrehozta a Caspi-tengert.

44 Maeotis-tó: a mai Azovi-tenger. Vö. Plin. IV. 78; VI. 1.

45 M. Varro: Marcus Terentius Varro (Rieti, Kr. e. 116 – Róma, Kr. e. 27) római költő, író, az ókori Róma egyik legnagyobb tudósa és legtermékenyebb írója. Életműve 75 munkát tartalmaz, 620 könyvben, melyek közül egyetlen műve maradt fenn teljesen: *Rerum rusticarum libri tres* (A mezőgazdaságról három könyvben), többi művéből csak címekeket és hosszabb-rövidebb töredékeket ismerünk. Varrót értékeli Cicero (*Academica posterior* I. 3, 9), Quintilianus a „legműveltebb rómainak” nevezi (X. 1, 95). Plinius azt írja, hogy ő volt az egyetlen élő római, akinek szobrát az Asinius Pollio által létrehozott közkönyvtárban felállították (VII. 115).

46 Sauromaták: a sarmaták másik neve. Vö. Plin. VI. 16.

47 Abzoák: csak itt említett gyűjtőneve azoknak a törzseknek, amelyek az Óceán és a Caspi-tenger közötti, az ókorban feltételezett összeköttetés mentén élnek.

48 Iasón az argonauták vezetője; aki megküzdött az aranygyapjút védő sárkánykigyóval és megszerezte azt Colchisból Pelias királynak, majd feleségül vette a király varázserővel bíró lányát, Médeiat.

49 Cyrus: II. (Nagy) Kurus (elterjedt görög alakban Kyros) (Kr. e. 600/599 vagy Kr. e. 576/575 – Kr. e. 530): perzsa király, az Achaimenida-dinasztia korai tagja, az Óperzsa Birodalom alapítója. Vö. Plin. VI. 25. Róla kapta a nevét a Cyrus, a mai Kura folyó.

50 Armenia: vö. Plin. VI. 9; 37.

51 Hiberia: nagyjából a mai Grúzia területe; vö. Plin. VI. 12.

52 Sarmaták: a Visztula és a Volga közötti steppei területeken élő törzsek gyűjtőneve; vö. Plin. VI. 19.

53 Aorsusok: gyakran említett, nagy szármata vándornép. Egyes szövegkiadásokban Uti, Aorsi vagy Utidorsai névalakok fordulnak elő.

54 Aroterek: scytha törzs a Bug alsó folyása mentén; vö. Plin. IV. 44. Nevük görög eredetű: földművelők, szántók, ami a törzs letelepedett életmódjára utal.

háta mögött már bemutattuk a sauomata amazonokat.⁵⁵ Az Albánián keresztül a tengerbe futó folyók a Casus⁵⁶ és az Albanus,⁵⁷ azután a Cambyses,⁵⁸ amely a Caucasus-hegységben ered; majd a Cyrus, amely, mint ahogyan már említettem, a Coraxici-hegységben⁵⁹ ered. Agrippa írja le, hogy a Casustól kezdve az egész partvidéket igen magas sziklák teszik megközelíthetetlené, mintegy 425 mérföld hosszan. A Cyrustól kezdik Caspi-tengernek nevezni; partján a caspik⁶⁰ élnek.

[40] Ezen a helyen ki kell javítanunk egy sokak által elkövetett tévedést, még azokét is, akik nemrég Corbulo⁶¹ irányítása alatt Armeniában szolgáltak. Ugyanis ezek Caspinak nevezték a Hiberiai-kaput, amelyről mi azt mondtuk, hogy Caucasusi,⁶² azonkívül a térképeken,⁶³ amelyeket innen küldtek, ez a név van feltüntetve. Nero császár fenyegető hadjáratáról is azt állították, hogy a Caspi-kapu⁶⁴ megszerzésére irányult, pedig azt a kaput akarta elérni, amelyik Hiberián⁶⁵ keresztül a sarmatákhoz vezet,⁶⁶ és a szemben lévő hegyek miatt aligha van kijárata a Caspi-tengerhez. Mindazonáltal létezik más, a Caspi-tengernél élő népek⁶⁷ felé vezető kapu, de arról tudomásunk se lenne, ha Nagy Sándor utazásainak megörökítői le nem írták volna.⁶⁸

[41] Ugyanis a perzsák királysága, amit most Parthiának ismerünk, két tenger között, a Perzsa- és a Hyrcani-tenger között helyezkedik el,⁶⁹ a Caucasus⁷⁰ hegyláncain magasodva. Armenia Maiorhoz⁷¹ a szemközti részénél, amelyik Commagene⁷² felé néz, a mindkét felől lejtős Cephena csatlakozik, ahogyan már említettük, hozzá pedig Adiabene,⁷³ ahol Assyria kezdődik;⁷⁴ ennek a részét képezi Arbilitis,⁷⁵ ahol Nagy Sándor legyőzte Dariust,⁷⁶ Syria szomszédságában.

[42] A macedonok egész Adiabeneének a Mygdonia⁷⁷ nevet adták a hasonlóság alapján. Városai Alexandria⁷⁸ és Antiochia, amit Nesebisnek is neveznek.⁷⁹ Artaxatától⁸⁰ a távolsága 750 mérföld.⁸¹ Létezett Ninos⁸² is, ami a Tigris partján feküdt, nyugat felé terült el, egykor igen híres volt. Armenia többi része pedig, amely a Caspi-tenger felé helyezkedik el, Atrapatene.⁸³ Ezt Armenia Otene nevű területétől az Araxes⁸⁴ vágja el. Otene⁸⁵ városa Gazae,⁸⁶ Artaxatától 450 mérföldre.⁸⁷ Ugyanekkora a távolsága Ecbatanától⁸⁸ is, ahol a médek élnek, akikhez az atrapatenusok is tartoznak.

[43] Ecbatana, Media fővárosa, amit Seleucus király alapított,⁸⁹ Nagy Seleuciától⁹⁰ 750 mérföldre⁹¹ fekszik, a Caspi-kaputól⁹² pedig 20 mérföldre.⁹³ A médek további városai: Phaza-

55 Sauomata amazonok: vö. Plin. VI. 19.

56 Casus: folyó Albániában. Vö. Ptol. V. 12, 2 (Kaisios).

57 Albanus: folyó Kelet-Albániában, a Caspi-tengerbe ömlik; vö. Ptol. V. 12, 2.

58 Cambyses: folyó Hiberiában; vö. Mela III. 41; ma Jori.

59 Coraxici-hegység: vö. Plin. VI. 15.

60 Caspik: a törzs a Caspi-tenger délnyugati partján Strabo idejében már eltűnt (XI. 4, 5). Plinius – számunkra ismeretlen forrásait követve – hol önálló caspi népről (VI. 45), hol caspi népekről beszél (VI. 217)

61 Cn. Domitius Corbulo: római hadvezér a Kr. u. 1. században; Nero korának leghíresebb hadvezére, a keleti hadjáratok vezére 54 és 67 között; Nero parancsára öngyilkosságot követett el 67-ben; Fr. 4 Peter (HRR II 100). Vö. Plin. VI. 23.

62 Hiberiai, Caucasusi-kapu: Ptolemaeusnál Sarmata-kapunak nevezett hágó (V. 8, 9); vö. Plin. VI. 30; ma a Darjal-szoros (Grúz hadiút).

63 Ma talán térképvázlatnak neveznénk.

64 Caspi-kapu (Caspiae portae): hágó Media és Parthia között, 60 kilométerre északkeletre Teherántól, vö. Plin. VI. 61.

65 Hiberia: vö. Plin. VI. 12; 39.

66 Nero császár egy nagy keleti hadjárat részeként a sarmaták ellen is tervezhetett hadjáratot, vö. Tac. *Hist.* I. 6; Suet. *Nero* 19; Cass. Dio LXIII. 8, 1. A sarmatákhoz lásd: Plin. VI. 19.

67 Caspi népek: vö. Plin. VI. 39.

68 Vö. Plin. VI. 61.

69 Perzsa-tenger: a mai Perzsa-öböl. A Hyrcani-tengerhez lásd: Plin. VI. 15.

70 Caucasus: vö. Plin. VI. 14; 37.

71 Armenia Maior: vö. Plin. VI. 9; 37.

72 Commagene: táj Észak-Syriában, a Taurus hegyláncától az Euphratesig; vö. Plin. VI. 9.

73 Adiabene: táj a Tigris felső folyásától keletre; vö. Plin. V. 66; VI. 25.

74 Assyria: az antik geográfiában Hérodotos óta az Armenia, a mai Irán és a szír-arab sivatag közötti vidéket jelöli.

75 Arbilitis/Arbelitis: Arbela város körüli tájegység Adiabeneben, vö. Strab. XVI. 1, 3; Ptol. VI. 1, 2.

76 Nagy Sándor Kr. e. 331-ben Gaugamelánál győzte le III. Dareioszt (Kr. e. 336–330), a perzsa királyt.

77 Mygdonia: tájegység az Axios folyó mentén Macedoniában; majd erről elnevezett termékeny terület Felső-Mesopotamiában Nisibisnél.

78 Alexandria: csak itt megemlített, Nagy Sándor által alapított város Assyriában.

79 Antiochia/Nesebis: jelentős város Észak-Mesopotamiában, először bizonyára a szeleukida IV. Antiochus Epiphanesről (Kr. e. 175–164) nevezték el Antiochiának; ma Nusaybin.

80 Artaxata: az Artaxias király által Kr. e. 188-ban alapított város Armenia fővárosa volt a királyság északi részén, az Araxes folyó egy kanyarulatában; vö. Strab. XI. 14, 5; Plin. VI. 26; a mai Artasat.

81 750 mérföld: 1110 km.

82 Ninos: a bibliai Ninive, az Asszír Birodalom fővárosa; a mitikus Ninos alapította; romok a mai Moszulnál/Al-Mawsil.

83 Atrapatene/Atropatane: tájegység Északnyugat-Mediában, amelyet Nagy Sándor halála után Atropates alá rendeltek. Atropates a Gaugamelai csatában (lásd Plin. VI. 41) méd parancsnok volt, róla kapta a terület a nevét.

84 Araxes: Armenia fő folyója, vö. Plin. VI. 25; ma Araksz/Arasz.

85 Otene: az Uti nevű armeniai tartomány; lásd Plin. XII. 49; Ptol. V. 12, 4.

86 Gazae/Gazai: méd város Atropatenében, a királyok nyári rezidenciája, vö. Strab. XI. 13, 3; Gazaka.

87 Artaxata: lásd Plin. VI. 26; 450 mérföld: 666 km.

88 Ecbatana: jelentős város felső Mediában; Hérodotos szerint Media fővárosa (I. 98); vö. Strab. XI. 13, 1. A méd birodalom bukása után az Achaimenidák nyári rezidenciája. Nagy Sándor Kr. e. 330-ban és 324-ben felkereste és elfoglalta. A Parthus Birodalom alatt ismét királyi rezidencia; ma Hamadan.

89 Ecbatana I. Seleucus Nicator király általi alapítása nem igazolható.

90 Nagy Seleucia: I. Seleucus Nicator király alapította jelentős város a Tigris jobb partján.

91 750 mérföld: 1110 km.

92 Caspi-kapu: lásd Plin. VI. 40.

93 20 mérföld: 29,6 km.

ca, Aganzaga,⁹⁴ Apameia, amelyet Rhagianének⁹⁵ is neveznek. A kapu elnevezés itt ugyanazzal indokolható, mint fentebb: a hegyerincet egy keskeny, átjárható hegyszoros szakítja meg, amelyen éppen, hogy át tudnak kelni a teherszállító szekerek egy sorban. Az átjáró 8 mérföld⁹⁶ hosszú, és az egészet emberi kéz munkája hozta létre. Mind a jobb, mind a bal oldalán sziklák nyúlnak ki, ezek olyanok, mintha megperzselték volna őket. A területen 28 mérföldön⁹⁷ át nem lehet ivóvízhez jutni. A sziklákról patakka összegyűlő és erre lefolyó sós víz akadályt jelent a szűk ösvényen; ezenkívül a kigyók sokasága csak télen teszi lehetővé az átkelést.

[44] Az adiabenusokkal szomszédosak az egykor carduchusoknak⁹⁸ nevezett corduenusok, akik mellett a Tigris folyik; ezekkel pedig a *par 'hodon*-nak nevezett pratiták,⁹⁹ akik a Caspi-kapu¹⁰⁰ birtokában vannak. Azoknak a másik oldalán található Parthia pusztaságai¹⁰¹ és a Cythenus-hegység.¹⁰² Azután Parthia legkellemesebb vidéke következik, amit Choarának¹⁰³ hívnak. Két parthus város állt itt egykor a médekkel szemben: Calliope és egy sziklán a másik, Issatis.¹⁰⁴ Parthia fővárosa, Hecatompylos¹⁰⁵ pedig 133 mérföld¹⁰⁶ távolságra van a Kaputól. Így a parthusok királyságait is a Kapu zárja el.

[45] A Kapuból kilépőket a tengerpartokig terjeszkedő caspi törzs¹⁰⁷ fogadja, amely a kapunak és a tengernek a nevét adta. Balra tőle hegyek terülnek el. Ettől a törzstől visszafelé a Cyrus folyóig¹⁰⁸ 225 mérföld¹⁰⁹ a távolság, ugyanattól a folyótól viszont, ha a Kapuig haladunk, 700.¹¹⁰ Ezt a folyót tartották ugyanis Nagy Sándor útjai egyik kiindulópontjának,¹¹¹ a Kaputól India kezdetéig 15690 *stadiumot*¹¹² adva meg, Bactra városáig pedig, amit Zariastának neveznek,¹¹³ 3700 *stadiumot*,¹¹⁴ és innen a Iaxartes folyóig¹¹⁵ 5000 *stadiumot*.¹¹⁶

[18, 46] A caspiaktól keletre található az Apavortene¹¹⁷ nevű vidék, és ott a termékenységeről nevezetes hely, Dareium,¹¹⁸ azután a tapyrusok,¹¹⁹ anariacusok,¹²⁰ staurisok¹²¹ és a hyrcanusok¹²² népei következnek, akiknek a partvidékeiktől kezdik ugyanazon tengert Hyrcaninak¹²³ nevezni a Sideris¹²⁴ folyótól. Innen pedig a Maziris¹²⁵ és a Strator¹²⁶ folyók vannak, valamennyi a Caucasusból ered. Ezután következik Margiane¹²⁷ híresen napfényes vidéke, amely az egyedüli szőlőtermő hely ezen a területen, mivel minden oldalról kies hegyekkel van körülvárva; kerülete 1500 *stadium*.¹²⁸ Nehéz megközelíteni a 120 mérföldön¹²⁹ át tartó homoksvatag miatt; maga a terület Parthiával szemben fekszik.

[47] Nagy Sándor itt alapította meg Alexandriát,¹³⁰ majd miután a barbárok lerombolták, Antiochus,¹³¹ Seleucus fia ugyan-

94 Aganzaga/Phisganzaga: bizonyára azonos a Plin. VI. 42-ben említett Gazae (Gazai) méd várossal.
95 Apameia Rhagiane: Rhaga (Strab. XI. 13, 6) egy nagy város volt Kelet-Médiában, erről nevezték el a területet Rhagianének, amely itt Apameia szinonimája vagy mellékeve. Plinius névmagyarázata valószínűtlen (a görög 'áttörni' igéből eredezteti Rhagiane nevét). Rhaga közelében található a Caspi-kapu.
96 8 mérföld: 11,84 km.
97 28 mérföld: 41,44 km.
98 Carduchusok: nép a Felső-Tigris mentén, az antik irodalomban a „tízezrek” hadjárata óta ismert (Xen. *Anab.* 3. 5).
99 A *par 'hodon*nak nevezett pratiták: csak itt megemlített törzs Elő-Ázsiában; görögül 'úton' lakók.
100 Caspi-kapu: lásd Plin. VI. 40.
101 Parthia pusztaságai: lásd Plin. VI. 41.
102 Cythenus-hegység: csak itt megemlített hegység.
103 Choara: vidék Parthiában a Caspi-kapu mögött.
104 Calliope és Issatis: csak itt megemlített városok.
105 Gör. Hecatompylos: 'a százkapus' város; I. Seleucus Nicator (vö. Plin. VI. 31) alapította (Curt. Ruf. VI. 2, 15); később Parthia fővárosa, vö. Diod. XVII. 75, 1; Amm. Marc. XXIII. 6, 43; ma Qumis romváros Chahroudnál, Teherántól északkeletre.
106 133 mérföld: 196,75 km. Ezeket és a következő távolság-adatokat bizonyára Eratosthenéstől vette át Plinius.
107 Strabón leírja, hogy mind Caspiane területe, mind a tenger erről a ma már nem létező törzsről kapta a nevét, akik a Cyrus folyó déli részén éltek (Strab. XI. 4, 5); vö. Plin. VI. 39.
108 Cyrus folyó: lásd Plin. VI. 25.
109 225 mérföld: 333 km.
110 700 mérföld: 1036 km.
111 Talán a földmérők kiindulópontja. Nagy Sándort a források szerint földmérők követték (*bematistés*).
112 15690 *stadium*: 2902,65 km.
113 Bactra/Zariasta: város Északkelet-Iránban; vö. Polyb. X. 49, 15 (Zariaspa); Plin. VI. 48 (Zariastes); Strab. XI. 8, 9; XI. 11, 2; Ptol. VI. 11, 7; ma Balkh.

114 3700 *stadium*: 684,5 km.

115 Iaxartes folyó: vö. Plin. VI. 36.

116 5000 *stadium*: 925 km.

117 Apavortene: csak itt megemlített vidék a Caspi-kaputól (lásd Plin. VI. 40) keletre; vö. Iustin. XL. 5.

118 Dareium városát I. Arsaces parthus király alapította Kr. e. 250 körül, hogy megszervezze a terület védelmét. Iustinus Darának nevezi a várost, dicséri termékenységet (XLI. 5).

119 Tapyrusok: a Caspi-tengertől délre, az Elburz-hegység (lásd Plin. VI. 25) keleti részén, a róluk elnevezett Tabaristanban (ma Mazanderan), a derbicusok és a hyrcanok között letelepült törzs; vö. Strab. XI. 9, 1; XI. 11, 8). A népnév írásmódja változó.

120 Anariacusok: lásd Plin. VI. 36.

121 Staurisok: csak itt megemlített törzs.

122 Hyrcanusok: lásd Plin. VI. 36.

123 Hyrcani-tenger: lásd Plin. VI. 15.

124 Sideris: csak itt megemlített folyó, bizonyára a mai Atrak/Atrak.

125 Maziris: folyó az Atraktól délre; vö. Ptol. VI. 9, 2 (Maxeras); ma Gorgan.

126 Strator: vö. Ptol. VI. 9, 2 (Straton); ma Herhaz-Rud.

127 Margiane: belső-ázsiai tájegység, nyugaton Hyrcania, keleten Bactriane, délen Ariane (Északkelet-Afganisztán) között; fő részei a Margus (ma: Murgab) völgye, és a Merv oázis (Türkmenisztán). Strabo (II. 1, 14) is dicséri a terület kegyes természetét és a szőlőtermesztés lehetőségét.

128 1500 *stadium*: 277,5 km.

129 120 mérföld: 177,6 km.

130 Alexandria: Nagy Sándor által Kr. e. 328-ban alapított város 30 km-re keletre a mai Mervtől.

131 I. Antiochos Sótér szeleukida király (Kr. e. 281–261); I. Seleukos Nikator fia és Kr. e. 292-től uralkodótársa; újra felépíttette az időközben lerombolt várost apjával való társuralkodása idején (Kr. e. 293–281), és saját maga után (Plin. II. 167) Antiochiának nevezte el; vö. Strab. XI. 10, 2; Ptol. VI. 10, 3.

azon a helyen syr jelleggel¹³² újra felépíttette, a Margus¹³³ két partján, mely a Zotha¹³⁴ tóba ömlik; de inkább Antiochiának nevezte el. A város kerülete 70 *stadium*.¹³⁵ Orodes ide hurcoltatta a Crassus-féle vereség¹³⁶ idején fogságba esett rómaiakat. Ennek a magasabban fekvő részeitől a Caucasus gerincein keresztül egészen Bactriáig¹³⁷ lakik a mardusok¹³⁸ vad és független népe. Ez alatt a vidék alatt az orcianusok, commorusok, berdrigák,¹³⁹ pharmacotrophusok, chomarák, choamanusok,¹⁴⁰ murrasiarák és a mandruanusok népei,¹⁴¹

[48] továbbá a Mandrus és a Chindrus folyók¹⁴² találhatóak, és ezeken túl a chorasmusok,¹⁴³ gandarusok,¹⁴⁴ parianusok,¹⁴⁵ zarangák,¹⁴⁶ arasmusok, marotianusok, arsusok¹⁴⁷ és a gaelusok,¹⁴⁸ akiket a görögök cadusiusoknak neveztek. Azután a matianusok¹⁴⁹ és a Nagy Sándor által alapított Heraclea városa,¹⁵⁰

amelyet később leromboltak, de újra felépíttették, és Antiochus Achaisnak nevezte el. Majd a dribyxek,¹⁵¹ akiknek a középső területeit az Oaxus¹⁵² tóból eredő Oxus¹⁵³ folyó szeli át, azután a syrmaták,¹⁵⁴ oxyttagák, mocusok, batenusok,¹⁵⁵ saraparák¹⁵⁶ és a bactusok laknak,¹⁵⁷ akiknek a városa Zariastes,¹⁵⁸ amelyet később Bactusnak neveztek el a folyóról. Ez a nép birtokolja a Paropanisus-hegy¹⁵⁹ hátsó területeit, szemben az Indus¹⁶⁰ forrásaival; az Ochus¹⁶¹ folyó határolja.

[49] Ezeket túl a sogdianusok,¹⁶² Panda városa¹⁶³ és a legtávolabbi területeiken Alexandria¹⁶⁴ található, amelyet Nagy Sándor alapított. Hercules és Liber Pater,¹⁶⁵ továbbá Cyrus és Samiramis, valamint Nagy Sándor is állított ide oltárokat.¹⁶⁶ Mindannyian a föld ezen részén húzták meg a határt, az Iaxartes folyó által lezárva, amelyet a scythák Silisnek neveznek,

132 A szöveg hely értelmezése problémás, de az biztos, hogy az itt említett Alexandria város az újjáépítése után az Antiochia nevet kapta, a „Syriana” pedig a város jelzőjeként funkcionál. Talán a város alaprajzára, vagy az elnevezésének a módjára vonatkozik, hogy syr jellegű (mert Syriában is nevezett el az uralkodó Antiochiának általa alapított várost).

133 Margus: csak itt megemlített folyó.

134 Zotha: csak itt megemlített tó.

135 70 *stadium*: 12,95 km.

136 Crassus-féle vereség: a II. Orodes parthus király ellen Carrhaenál Kr. e. 53. június 9-én vívott csata 10 000 (vagy más hagyomány szerint 1000) római fogságba esésével végződött.

137 Bactria: a bactriaiak, egy belső-ázsiai törzs földje a Bactus folyó mentén Zariastes fővárossal; vö. Ptol. VII. 11, 2; a mai Balh területe.

138 Mardusok: nomád (Hdt. I. 125) és rabló törzs; vö. Strab. XI. 13, 3; Tac. *Ann.* XIV. 23, 4; az antik geográfiában különböző területekre helyezik őket: Media, Perzsia, Armenia (Plin. XXXI. 75), Fekete-tenger partja (Plin. VI. 16).

139 Orcianusok, commorusok, berdrigák: csak itt említett törzsek.

140 Pharmacotrophusok (görögül méregevők), chomarák, choamanusok: Mela (I. 13) és részben Ptolemaeus (VI. 11, 6) által is megnevezett törzsek.

141 Murrasiarák és a mandruanusok népei: csak itt megemlített törzsek.

142 Mandrus és a Chindrus: csak itt említett folyók.

143 Chorasmusok: Hérodotos (III. 93; 117) idejében a Perzsa Birodalomhoz tartozó törzs az Oxus (Amu-Darja) deltájában és a folyótól délre.

144 Gandarusok: a mai Gandhara területén élő törzs; vö. Hdt. III. 91; VII. 66.

145 Parianusok: csak itt megemlített törzs.

146 Zarangák: már Hérodotos (III. 93; VII. 67: Sarangák), és Arrianus (*Anab.* III. 25, 8) is megemlítette a törzset.

147 Arasmusok, marotianusok, arsusok: csak itt említett törzsek; de Ptolemaeus (VI. 9, 5) megnevezi Arsitist, mint Hyrcania egyik tájegységét a Koronos hegység északi részén (ma Mazandaran), közel a tapyrusokhoz (Plin. VI. 47).

148 Gaelusok: a cadusiusoknak is nevezett törzs a Caspi-tenger nyugati partján, délre az Araxestól (Mela I. 13). Theophanes, Cn. Pompeius Magnus egyik hadvezére szerint a gelusok és a legusok scythá törzsek voltak. Ptolemaeus megkülönbözteti a legusokat (VI. 2, 5) – akiket ő a cadusiusokkal azonosít – az északra letelepült gelusoktól.

149 Matianusok: már Hérodotos által megnevezett nagy törzs (III. 94). Strabón idejében az Urmia-tótól délre, az azerbajdzsáni fennsíkon éltek (Strab. XI. 13, 2; XI. 14, 8).

150 Heraclea: Nagy Sándor által alapított város a Caspi-kapu (VI. 40) bejáratánál, vö. Strab. XI. 9, 1; Amm. Marc. XXIII. 6, 39. I. Antiochos Sótér újraalapította és testvére, Achaio után Achaisnak nevezte el.

151 Dribyxek: törzs a Caspi-tenger nyugati partján Hyrcaniától északra, vö. Strab. XI. 8, 8; Derbikai; Mela III. 39; Ptol. VI. 2, 5.

152 Oaxus: csak itt megemlített tó.

153 Oxus: folyó, a görögök Nagy Sándor hadjárata előtt az Araxessel azonosították, ma: Amu-Darja. Az ókorban az Oxus a Kaszpi-tengerbe ömlött, illetve részben esetleg az Aral-tóba is. A Kaszpi-tengerbe vezető összeköttetés (Uzboy folyó) a 17. században kiszáradt. Ma az Amu-darja az Aral-tóba ömlik.

154 Syrmaták: csak itt megemlített törzs, talán a sarmatákhoz tartoztak.

155 Oxyttagák, mocusok, batenusok: csak itt megemlített törzsek az Oxus felső folyásánál.

156 Saraparák: Strabo szerint vad és kegyetlen törzs, nevük jelentése: fejlevágók.

157 Bactusok: vö. Plin. VI. 47.

158 Zariastes: város Baktriában a Bactus folyónál, a mai Balh romváros az észak-afganisztáni Balh tartományban.

159 Paropanisus-hegy: ázsiai hegyvonulat, vö. Ptol. VII. 1, 1; 28; a mai Hindukus.

160 Indus: India fő folyója, a görögök a Kr. e. 6. század óta ismerték.

161 Ochus: nem azonosított folyó.

162 Sogdianusok: törzs, akiknek a területe Bactriától keletre fekszik (Strab. XI. 1, 2), a határfolyónak számító Oxus és az Iaxartes között, fővárosuk Marakanda (ma Samarkand).

163 Panda: csak itt megemlített, nem lokalizált helység.

164 Alexandria: Nagy Sándor által alapított város az Iaxartes folyó partján; vö. Arrian. *Anab.* IV. 1, 3; Appian. *Syriace* 57, 298; Ptol. VI. 12, 6 (1992-ig Leninabad, ma Khujand/Hudzsand).

165 Hercules és Liber Pater: Iuppiter e két fia a világ nyugati és keleti szélére tett mítikus utazásairól ismert. Plinius Liber Pater nevét mindig római formában használja, sohasem Dionysosként. Strabón régi szokásként említi, hogy a legtávolabbi elért pontot ol-tárral jelölik meg az ókori világban, vö. Strab. III. 5, 5; lásd még: Plin. VI, 63; 110.

166 II. Nagy Kyros, a Perzsa Birodalom megalapítója, Semiramis, Babilonia legendás királynője (Plin. VI. 8) és Nagy Sándor a Kelet meghódítóinak számítottak.

Nagy Sándor és katonái pedig a Tanaisnak gondolták.¹⁶⁷ Seleucus és Antiochus királyok hadvezére, Demodamas¹⁶⁸ átkelt ezen a folyón – leginkább őt követjük munkánk e részében –, és oltárt emeltetett didymai Apollo¹⁶⁹ tiszteletére.

[50] Ezekén túl a scythák¹⁷⁰ népei élnek. A perzsák valamennyit sacának nevezik a hozzájuk legközelebb lakó nép után, a régiek pedig aramiusoknak. Maguk a scythák a perzsákat chorsarusoknak,¹⁷¹ a Caucasus hegyet pedig Croucasinak nevezik, ez hóféhéret jelent. Megszámlálhatatlanul sok nép lakik ezen a területen, akik a parthusokhoz hasonló módon élnek. A leghíresebbek közülük a sacák,¹⁷² massageták,¹⁷³ dahák,¹⁷⁴ essedonok,¹⁷⁵ astacák,¹⁷⁶ rumnicusok,¹⁷⁷ pesticusok,¹⁷⁸ homodotusok, histusok, edonok, camák,¹⁷⁹ camacák,¹⁸⁰ euchaták, cotierusok, authusianusok, psacák,¹⁸¹ arimaspusok,¹⁸² antacatusok, chroasausok és az octeusok népei.¹⁸³ Ott élnek a

napaeusok, akikről azt mondják, hogy a palaeusok¹⁸⁴ pusztítják őket.

[51] Ezeknél a népeknél jelentős folyók a Mandragaeus és a Caspasus.¹⁸⁵ Egyetlen más területen sincs annyi bizonytalanság a szerzőknél, mint ezzel a vidékkel kapcsolatban; úgy gondolom, hogy ez a számtalan vándorló nép miatt van így. Nagy Sándortól tudjuk,¹⁸⁶ hogy ennek a tengernek a vize édes,¹⁸⁷ és M. Varro¹⁸⁸ is leírja, hogy Pompeiusnak a mithridatesi háború közepette ilyen vizet vittek;¹⁸⁹ a sok beömlő folyó vize kétségtelenül semlegesíti a sót.

[52] Ugyanez a szerző [M. Varro] hozzáteszi, hogy Pompeius vezetése alatt derítették fel, hogy Bactriába¹⁹⁰ hét nap alatt el lehet jutni Indiából a Bactrus folyóhoz,¹⁹¹ amely az Oxusba¹⁹² folyik, és onnan lehajózva a Caspi-tengeren át a Cyrus folyóhoz nem több, mint ötnapi szárazföldi út után

167 Arrianos is írja, hogy Nagy Sándor, aki az Iaxartes folyót Kr. e. 329-ben elérte, azt a scytha neve miatt a Tanaisnak (Plin. VI. 19, ma Don) tartotta, lásd Arrian. *Anab.* III. 30, 7; a Silis névhez vö. még Plin. VI. 20.

168 Demodamas: Seleucus és Antiochus királyok hadvezére Kr. e. 299-ben kelt át az Iaxartes folyón. Műve fontos forrás Strabón és Plinius számára is.

169 Apollón a kis-ázsiai Didymában Milétosnál, Demodamas szülővárosában is tisztelt jós isten.

170 Scythák: lásd 7. jegyzet.

171 Chorsarusok: a Caucasusban éltek a Caspi-tenger és a Pontus Euxinus között. Nevük jelentése csillogó jég, amit a scythák adtak nekik, Hérodotos is ezt használja. Hérodotos szerint önként vállalkoztak arra, hogy negyedévenként ajándékot küldjenek a perzsáknak, 100 fiút és 100 hajadont (Hdt. III. 97).

172 Sacák: nomád törzs az Iaxartestől keletre. Csapataikat perzsa fegyverekkel látták el, többször betörték Bactriába, és a mai Sziisztán területén telepedtek le, amit eredetileg sacák földjének, Sacastannak neveztek el. A perzsa Kyrosszal való harcukról ír Strab. XI. 8, 4, 5. Már Hérodotosnál előfordul, hogy a perzsák minden scythát sacának hívtak (Hdt. VII. 64). Lásd még Amm. Marc. XXIII. 6, 60–63.

173 Massageták: a mai Aral-tótól keletre és délre éltek. Hérodotos feljegyezi, hogy sokak szerint ez a nép is a scythákhoz tartozik: Hdt. I. 201. Szokásaikról így ír (I. 215–216): „A massageták éppúgy élnek és ruházkodnak, mint a scythák, egyaránt harcolnak lóháton vagy ló nélkül, s fegyverként lándzsát, nyilat és kétélű bárdot viselnek. Sok aranyat és bronzot használnak, dárdaikat, nyilveoszóik hegyét s harci bárdjaikat bronzból készítik, fejevédőjüket, övüket és vállszíjukat arannyal díszítik. [...] Vasat és ezüstöt egyáltalán nem használnak, mert országukban sehol sem található, annál jobban bővelkednek bronzban és aranyban. [...] Bár mindenkinek van felesége, az asszonyok közések. [...] ha valaki nagyon megöregszik, azt feláldozza a teljes létszámban összegyűlt rokonság, vele juhokat is, a húsukat pedig megfőzik és lakomát rendeznek. [...] A földet nem vetik be, háziállatokkal és az Araxés folyóban oly nagy bőségben található halakkal táplálkoznak, és isznak tejet is. Az istenek közül egyedül a Napot tisztelik, s lovat áldoznak neki. [...] a leggyorsabb isten tisztelete a leggyorsabb állat feláldozását kívánja meg.” (Muraközi Gyula fordítása.)

174 Dahák: nomád scytha törzs a Caspi-tenger keleti részén, az Oxus torkolatától délre; vö. Strab. XI. 7, 1; Solin. XV. 5. Plinius megemlíti az ott talált türköz köveket (XXXVII. 110).

175 Essedonok: Plinius (IV. 88) és Mela (II. 2) az Azovi-tengertől északra helyezi a népet, Solinus (XV. 131; XLIX. 7) és Ammianus Marcellinus (XXVIII. 6, 66) pedig Ázsiába. Szokásaikról Hérodotos ír (IV. 26).

176 Astacák: csak itt említett törzs, talán azonos a Ptol. VI. 14, 10-nél megnevezett törzsszel.

177 Rumnicusok: scytha nép az antikvitásban feltételezett Caspi-tenger és az Óceán közötti összeköttetéstől (Plin. VI. 17) keletre; vö. Ptol. VI. 14, 10; a Peutinger-térképen is szerepelnek: Rumi Scythae. Ammianus Marcellinus 3 folyót említ scytha területen, amelyek a Caspi-tengerbe torkollanak: az Iaxartes (Amu-Darja), a Daicus (Urál) és a Rhymnus, amiről valószínűleg a nevüket kapták, vö. Ptol. VI. 14, 2; 4.

178 Pesticusok: scytha törzs, Mela idejében a derbixek szomszédai voltak, a Caspi-tenger keleti partján éltek (III. 39).

179 Homodotusok, histusok, edonusok, camák: csak itt megemlített törzsek.

180 Camacák: scytha törzs, vö. Plin. VI. 21.

181 Euchaták, cotierusok, authusianusok, psacák: ebben a formában csak itt említett törzsek.

182 Arimaspusok: mitikus törzs, Hérodotos egyszemű emberekből álló scytha törzsként írja el, akik Scythiától északra élnek; vö. Plin. IV. 88; VII. 10.

183 Antacatusok, chroasausok, octeusok: csak itt megnevezett törzsek.

184 Napaeusok, palaeusok: csak itt megemlített, nem azonosított törzsek.

185 Mandragaeus, Caspasus: csak itt említett, nem azonosított folyók.

186 Nagy Sándor Kr. e. 330-ban vonult át Hyrcanián, amint a Caspi-tengerig terjedő területet meghódította; vö. Diodor. XVII. 75, 3; Plut. *Alexander* 44, 1.

187 Édes tengervíz: az ókori világban különösnek számított, hogy a Caspi-tenger vize nem sós, mivel azt az Óceán öblének tartották; vö. Plin. VI. 17. Ma a Kaszpi-tenger sótartalma mintegy harmada a tengervízre jellemző átlagos értéknek (1,2 %).

188 M. Varro: vö. Plin. VI. 38.

189 Cn. Pompeius Magnus (Kr. e. 106 – 48) Kr. e. 65-ben vonult át a területen, a 3. mithridatesi háború során, amelyet VI. Mithridates Eupator ellen vívott; vö. Plin. VI. 7; Plut. *Pompeius* 36, 1.

190 Bactria: vö. Plin. VI. 47.

191 Bactrus: vö. Plin. VI. 48.

192 Oxus: vö. Plin. VI. 48.

Phasisnál¹⁹³ a Pontushoz¹⁹⁴ lehet szállítani az indiai árukat.¹⁹⁵ Az egész tengerben sok sziget van, amelyek közül a legismertebb Zazata.¹⁹⁶

[53] A Caspi-tengertől és a Scytha-óceántól az utunk a Keleti-óceán felé kanyarodik,¹⁹⁷ minthogy a partvonal kelet felé fordul. A Scytha-hegyfoktól¹⁹⁸ indulva annak a partvidéknek az első része lakatlan a hó miatt; a következő része pedig az ott élő vad népek miatt megműveletlen. A scytha anthropophagusok¹⁹⁹ élnek itt, akik emberhúst fogyasztanak, ezért mellettük elhagyott puszták²⁰⁰ és vadállatok tömege van, melyek vadságban az ott lakó emberektől semmiben sem különböznek. Ezután ismét scytha népek és kietlen puszták következnek vadállatokkal, egészen a Tabis nevű hegyig,²⁰¹ amely mélyen benyúlik a tengerbe. Annak a partnak a feléig, amely délkeleti irányba néz, lakatlan ez a vidék.

[54] A terület legszélső részén élő első ismert lakosok a serek,²⁰² akik arról híresek, hogy erdeikben gyapjú terem.²⁰³ A fehér gyapjút vízbe áztatva választják le a levelekről, így adva

asszonyainknak kétszeres munkát:²⁰⁴ a fonalak legombolyítását és újrászövését. Ilyen sokrétű munkára, ilyen távoli vidékekre van szükség hozzá, hogy az asszonyaink a nyilvánosság előtt áttetsző ruhában jelenhessenek meg.²⁰⁵ A serek békések, de ők is, akár a vadak, elkerülik a többi halandóval való találkozást, és várják, hogy a kereskedelem elérje őket.²⁰⁶

[55] Az első ismert folyó a Psitharas, a második a Cambari, a harmadik a Lanos,²⁰⁷ majd a Chryse hegyfok,²⁰⁸ a Cirnaba tengeröböl,²⁰⁹ az Atianos folyó²¹⁰ következik. Az attacores nép és tengeröböl,²¹¹ amelyet napfényes dombok zárnak el az összes ártalmas szélről, s ugyanolyan az éghajlata, mint ahol a hyperboreusok élnek. Külön könyvet írt róluk Amometus,²¹² miként Hecataeus²¹³ a hyperboreusokról. Az attacoresok mellett a phunusok²¹⁴ és a thocarusok²¹⁵ élnek, és – már az indusok közül – a belsőbb vidékeken, a scythák irányában a casirusok,²¹⁶ akik emberhúst fogyasztanak. Indiai nomádok is vándorolnak ide. Van olyanok is, akik azt állítják róluk, hogy északkelet felől a ciconákkal és a brisarusokkal²¹⁷ szomszédosak.

Bibliográfia

- Ács P. 2010. „Nagy Sándor kaukázusi kapuja. Góg és Magóg legendája a magyar történeti irodalomban”: *Magyarország és Azerbajdzsán: kultúrák párbeszéde. IV. nemzetközi tudományos konferencia II. Történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet.* Budapest, 13–20.
- Darab Á. 2020. *A természet története. Plinius Természettudományának anekdotikus elbeszélésmodja.* Budapest.
- Gesztelyi T. 1993. „Az id. Plinius etikai arculata és viszonya a római értékrendhez”: *Antik Tanulmányok* 37, 102–110.

- Gesztelyi T. 2001a. „Plinius Maior viszonya a műalkotásokhoz”: *Antik Tanulmányok* 45, 229–232.
- Gesztelyi T. 2001b. „Utószó”: Plinius Maior: *Természettudományokról és a művészetekről (XXXIII–XXXVII).* Ford. Darab Á. – Gesztelyi T. Budapest, 369–381.
- Kádár Z. 1967. „Sérica: Le rôle de la soie dans la vie économique et sociale de l'Empire romain, d'après les documents écrits”: *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis* 3, 79–84.
- Prandi, L. 1996. *Fortuna e realtà dell'opera di Clitarco.* Stuttgart.

- 193 Phasis: ókori város a mai Poti grúz kikötőváros közelében a Pontus partján, az azonos nevű folyó (ma Rioni) torkolatánál. Az ókorban a Phasis határfolyó volt Kis-Ázsia és Colchis között; vö. Plin. VI. 3.
- 194 Pontus: vö. Plin. VI. 1; 36.
- 195 Azt, hogy az indiai áru a szárazföld belsejében vezető útvonalon is eljutnak Nyugatra, Strabo is leírja: II. 1, 15; XI. 7, 3.
- 196 Zazata: csak itt megemlített sziget a Caspi-tengerben; talán a mai Cseleken félsziget Türkmenisztánban, ami korábban sziget volt, illetve ma is az a Caspi-tenger vízállásától függően.
- 197 Plinius véleménye, hogy a Caspi-tenger egy óceán-öböl, így az út a part mentén ismét az óceánhoz, majd kelet felé a Keleti-óceánhoz vezet, vö. Plin. VI. 17.
- 198 Scytha-hegyfok: Mela is lakatlan hegységként jellemzi (III. 59); talán a mai Afganisztán hegysége, vagy a Pamír.
- 199 Anthropophagusok: görög szó, 'emberevők' a jelentése; vö. Mela III. 59; a kannibalizmust az ókori szerzők igen gyakran a barbár népek jellemzőjeként adják meg, különösen a scytháknál; vö. Strab. VII. 3, 9; Plin. IV. 88; VII. 11; Amm. Marc. XXXI. 2, 15.
- 200 Vö. Mela III. 60.
- 201 Tabis: nem azonosított, csak itt megemlített hegy; talán azonos a más ókori szerzőknél említett, szintén nem azonosított Tapoura óriás hegységgel, vö. Mela III. 60; Ptol. VI. 14, 7.
- 202 Serek: általában a kínaiakkal azonosított törzs. Augustus korabeli költők már gyakran használják a *Seres* és a sér anyag elnevezéseket; vö. Verg. *Georg.* II. 121; Prop. I. 2; II. 1; IV. 2; IV. 5.

- 203 Plinius a selymet növényi eredetűnek véli, ismeretanyaga inkább az indiai gyapjófákra utal: VI. 54; XII. 8, 17; XIX. 2, 15; vö. Amm. Marc. XXIII. 6, 6.
- 204 Vö. Plin. XI. 76.
- 205 Az áttetsző selyemruhák kritikájához lásd: Plin. XII. 2; Horat. *Sat.* I. 2, 1; Sen. *Epist.* 90, 15. Sen. *De benef.* VII. 9, 4–5; Quint. XII. 10. 47.
- 206 Vö. Mela III. 60.
- 207 Psitharas, Cambori, Lanos: csak itt említett, nem azonosított folyók.
- 208 Chrysaë: görögül 'arany' hegyfok; vö. Ptol. I. 13, 9; Curt. *Ruf.* X. 1, 10; Mela III. 70; az akkor ismert világ legkeletibb pontja: *PME* 63.
- 209 Cirnaba: csak itt megnevezett öböl.
- 210 Atianos: csak itt említett folyó.
- 211 Attacores: csak itt megnevezett nép és tengeröböl.
- 212 Amometus: Kr. e. 3. századi görög szerző, valószínűleg Kyrénéből származik. Művéből csak néhány töredék maradt fent; FGrHist 645.
- 213 Hecataeus (Hekataios): Kr. e. 4. századi görög történetíró, születési helye Abdera vagy Teos; műveiből csak töredékek maradtak fent; FGrHist 264; vö. Diod. II. 47, 1–2.
- 214 Phunusok: nem azonosított törzs.
- 215 Thocarusok: közép-ázsiai törzs; vö. Iustin. XLII. 2, 2; Strab. XI. 8, 2; Ptol. VI. 11, 6.
- 216 Casirusok: csak itt megnevezett törzs.
- 217 Ciconák, brisarusok: csak itt megemlített törzsek.

- Prandi, L. 2012. „New Evidence for the Dating of Cleitarchus (POxy LXXI.4808)?” *Histos* 6, 15–26.
- Sallmann, K. G. 1971. *Die Geographie des Älteren Plinius in ihrem Verhältnis zu Varro*. Berlin – New York.
- Székely M. 2004. „Taprobané, a gyöngysziget”: *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Antiqua et Archaeologica* 28, 57–74.
- Székely M. 2005. „In universum gentes ditissimae (Plinius az arab népekről)”: Felföldi Sz. (szerk.): *Abhivádana. Tanulmányok a hatvanéves Wajtilla Gyula tiszteletére*. Szeged, 291–308
- Székely M. 2008a. „Plinius Indiáról”: *Aetas* 23/1, 128–141.
- Székely M. 2008b. *Kereskedelem Róma és India között*. Szeged.
- Székely M. 2012. „»Gyapjat termő fák.« Textíliák a Róma és India közötti kereskedelemben”: *Ókor* 11/4, 13–19.
- Székely M. 2013. „Seres és a selyem Plinius korában”: *Ünnepi kötet Gesztelyi Tamás 70. születésnapjára*. Debrecen, 157–164.
- Székely M. 2015. „Plinius a Parthus Birodalomról és Mesopotamiáról (Nat. 6, 29, 112–141)”: Székely M. és Illés I. Á. (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Wajtilla Gyula tiszteletére*. Szeged, 95–111.
- Wajtilla Gy. – Zentai Gy. – Illés I. Á. (szerk.) 2012. *Ókori indiai történeti szöveggyűjtemény*. Szeged.